

*Неприпустимий і переклад «підстава», бо до українського «підстава» значно ближчими є англійські *reason та grounds*; в різних контекстах я обидва ці терміни перекладаю як «підстава».*

evidence–base — база підтверджувальних даних
 evident — очевидний
 evidential basis — підтверджувальна база
 evidential support — підтверджувальна підтримка
 evidentialist — евіденціалістський
 evidentialism — евіденціалізм
 evidentially supports — підтверджує та підтримує

*Термін *evidentially* Плентінга використовує тільки у складі цього словосполучення.*

faculty — здібність
 foundationalism — фундаменталізм; foundation — фундамент
 iff, if and only if — якщо і лише якщо
 improbable — неймовірний (у протиставленні *probable* як ймовірному), малоімовірний
 indicator — показчик
 internalism — інтерналізм
 integrity — порядність; epistemic integrity — епістемічна порядність

*Насправді *integrity* — це порядність у часі, тобто несуперечливість дій та/чи поглядів (принципів), взятих діахронічно, в межах якогось часового відрізка (в цьому плані *integrity* межує з *coherence та consistency*). Тому обрано переклад саме «порядність», а не «цілісність». Альтернативний переклад «чесність» гірше, бо він має не менші за «порядність» моральні конотації, але при цьому насамперед конотує «честь», «щирість», тоді як «порядність» конотує також цілісність та впорядкованість («ряд», «порядок»). Пор. також статтю «*Integrity*» в словнику *Collins*¹.*

¹ "integrity

1) If you have integrity, you are honest and firm in your moral principles;

2) The integrity of something such as a group of people or a text is its state of being a united whole".

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/integrity>

intrinsically — властиво
 justification, epistemic justification — виправдання, епістемічне виправдання

*Альтернативний переклад «обґрунтування» у цьому контексті недоречний, позаяк *justification* для Плентінга має цілком усвідомлені й докладно обговорювані ним моральні та правові конотації (в контексті деонтології, звідки цей термін і потрапив до епістемології). Тому потрібен український аналог, який має такі самі конотації в українській мові.*

justificatory argument — виправдовувальний аргумент
 likely — правдоподібно, радше за все, які шанси

*Не «ймовірно», бо ймовірність — це *probability*.*

malfunction — несправність
 multiplication law — закон множення
 perceptual — сприйняттєвий
 prior probability — попередня ймовірність
 probabilistic coherence — ймовірнісна узгодженість
 probability calculus — числення ймовірності
 proper basicity — належна базовість
 proper function — належна функція

*Переклад «належне функціонування» неприпустимий, бо якби Плентінга мав на увазі саме процес, а не властивість, він легко міг би вжити герундій (*proper functioning*). Варіант «належна діяльність» також неприпустимий, бо термін «діяльність» вжито у цьому перекладі як очевидний відповідник *activity*.*

proposition — твердження
 propositional — тверженневий; nonpropositional — нетверженневий
 relevant — дотичний, відповідний

*Переклад «доречний» неприпустимий, бо це основний переклад для *appropriate*.*

reliabilism — релаєбілізм
 reliability — надійність
 sanity — душевне здоров'я
 self-evident — самоочевидний
 self-presenting — самопредставний

Переклад «самоочевидний» неприпустимий, бо це б ототожнювало self-presenting та self-evident; насправді ці речі в англomовному філософуванні (зокрема в Чізома¹) щільно пов'язані, але, безумовно, не тотожні.

sensibly — осмислено
 set — множина, набір
 testimony — свідчення
 token — прояв
 truth — істина, істинність

Переклад «правда» я у цьому контексті не вживаю, за винятком лише оказіональних сталих кліше (як-от «говорити правду») бо він має насамперед не епістемологічні, а моральні конотації.

truth ratio — коефіцієнт істинності
 verific — перевірений
 vindication — справдження; vindicated — справжений
 verificationism — верифікаціонізм
 warrant — підґрунтя, епістемічне підґрунтя.

У тексті цього перекладу варіанти «підґрунтя» та «епістемічне підґрунтя» використано як повні синоніми (ні про яке інше підґрунтя Плентінзі не йдеться, але українському читачеві варто періодично нагадувати, про яке саме підґрунтя мова, оскільки українське «підґрунтя» у цьому контексті виглядає децю звичніше, ніж слово warrant, у цьому ж контексті, виглядає для англomовного читача). Переклад «підстава» неприпустимий, бо це най-

¹ "To say that a property P is self-presenting is to say this: P is necessarily such that, for every x, if x has P and considers the question whether he has P, then it is evident to x that he has P. We thus define self-presenting properties by reference, in part, to the epistemic concept of that which is evident". (Roderick M. Chisholm, Self-Presentation and the Psychological, <https://bit.ly/34Ot6hg>)

доречніший контекстуальний переклад для reason та/чи grounds. Переклад «підтвердження» також неприпустимий, бо для цього потрібно відмовитися від перекладу evidence, evidences як «підтверджувальні дані», а з цим виникають проблеми; крім того, по суті warrant нічого не «підтверджує» (confirms), а радше «гарантує» (warrants), хоча перекладати warrant як «гарант» було б кумедно; до того ж, у філософському контексті найближчі й очевидні аналоги українського терміна «підтвердження» — це або confirmation, або corroboration. Крім того, потрібно було так перекласти warrant в назві двох перших книжок трилогії Плентінґи, щоби можна було однокореневим словом перекласти назву третьої книжки, «Warranted Christian Belief», і це явно не «Підстава християнська віра» (що звучить абсурдно), і не «Підтверджена християнська віра» (ким підтверджена, Богом?). Я вважаю найдоречнішим переклад цієї назви як «Обґрунтована християнська віра», бо це показує, що християнський світогляд насправді не менше обґрунтований за будь-який інший світогляд, хоча, звісна річ, ніхто не може «підтвердити» його істинність так, аби перетворити його на «знання».

warrant transfer — передача підґрунтя; degree of warrant — рівень міцності підґрунтя
 warranted — обґрунтований

В написанні власних імен я дотримуюсь правописних принципів, які виклав у своїй монографії 2007 року¹ й в окремій статті, опублікованій наприкінці 2021 року на загальнодоступному ресурсі Site.ua². Зокрема, я категорично не підтримую впроваджене деякими колегами-філософами тотальне «гекання», якого, між іншим, не вимагають і останні версії «Українського правопису» (зокрема, написання «Г'юм», яке грубо викривляє оригінальне вимовляння). Так само, я не підтримую поширення на власні імена «правила дев'ятки». Ні написання «Х'юм», ні, наприклад, написання «Арістотель» не відображають жодних фо-

¹ Панич О.О. Розвідки з історії скептицизму в британо-американській епістемології: Частина перша: британська модерна філософія (Гоббс, Локк, Барклі, Х'юм, Ріа). Донецьк, Донецький національний університет, 2007, с. 20–30.
² Олексій Панич. Х'юм чи Г'юм? Мілл чи Міл? Арістотель чи Аристотель? // Site.ua, <https://bit.ly/3V6OtOT>.

нетичних сполучень, принципово невластивих українській мові. Загалом я стою на тому, що в сучасній комунікативній ситуації, коли завдяки глобалізації різко зросли обсяги *усного* спілкування носіїв різних мов, написання іншомовних власних імен має бути максимально наближене до їхнього автентичного *вимовляння* (в рідній мові особи, про ім'я якої йдеться), тому пріоритет фонетичного принципу є для мене вищим за посилення на «автохтонні фонетичні традиції» (те ж таки «правило дев'ятки», хоча й це правило не без винятків) чи взаємно-однозначну відповідність символів, характерну для транслітераційного принципу. Саме тому я пишу «Елвін Плентінга», а не «Алвін Плантінга», тощо.

Цей переклад виконано й видано за грантової підтримки Фонду Темплтона (програма *New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe*). Висловлюю глибоку вдячність менеджеру програми за підтримку української перекладацької справи та українського філософського життя в цей драматичний для нашої країни час.

Окремо хочу подякувати науковому консультанту видання Андрієві Васильченко, поради якого дали мені змогу відчутно вдосконалити тезаурус перекладу, а також уточнити написання деяких власних імен, знов-таки, відповідно до їхнього автентичного вимовляння. Дякую також літературному редакторові Лесі Лисенко, яка з традиційною прискіпливістю вчитала текст перекладу й запропонувала низку його стилістичних покращень.

Олексій Панич
Київ, 18 грудня 2022 р.

2. КЛАСИЧНИЙ ІНТЕРНАЛІЗМ ЧІЗОМА

Короткий огляд. Аби дослідити зв'язок між підґрунтям та виправданням, я у цьому розділі звертаюся до поглядів Родеріка Чізома — або, точніше, до класичних поглядів Чізома (виражених у першому та другому виданнях його «Теорії знання» і його «Засадах знання»). У важливих відношеннях класичний інтерналізм Чізома виявляє багато наступності з деонтологічним інтерналізмом Декарта й Локка. Офіційний погляд класичного Чізома на епістемічне підґрунтя (або, як він це називає, позитивний епістемічний статус) полягає в тому, що підґрунтя стосується виконання епістемічного обов'язку, коли твердження так співвідноситься з особою, що вона краще виконає свій епістемічний обов'язок, прийнявши це твердження, ніж, наприклад, утримавшись від цього. Всупереч Чізому, я заявляю, що (1) якщо підґрунтя є таким, як його офіційно описує Чізом, більшість епістемічних принципів Чізома хибні, та (2) виконання епістемічного обов'язку (тобто епістемічне виправдання в його первинному й найприроднішому сенсі) не є ні достатнім, ні необхідним для підґрунтя.

Ключові слова: Чізом, інтерналізм, виправдання, позитивний епістемічний статус, підґрунтя

Елвін Плентінга

За останні близько тридцяти років Родерік Чізом запропонував низку дедалі витонченіших та проникливіших описів центральних понять теорії знання. Вочевидь, ми не маємо кращого варіанту, ніж почати з розгляду його плідного та взірцевого доробку. Напевно, центральним епістемологічним проектом Чізома був розвиток *епістемічних принципів*: неконтингентних умовних суджень, антецеденти яких визначають відносини між особою S і твердженням A, а консеквенти визначають наявність в A деякого

кого, що викликає справжній інтерес; багато зі сказаного ним закликає до коментарів і навіть вимагає їх; було б надто невдячним вперто триматися вузьких рамок необхідного. Тому перед тим, як прямо розглянути його опис підґрунття, я хочу прокоментувати дві інших цікавих грані його думки: (1) відносини Бонжура з класичним фундаменталізмом і його прихильність до розуму, та (2) успіх його аргументу на користь когерентистського виправдання емпіричних переконань.

А. Класичний фундаменталізм і довіра до розуму

1. Попередні питання

Бонжур вважає, що виправдання є питанням епістемічної відповідальності. Як саме? Наша мета — досягти істини; «когнітивні зусилля особи епістемічно виправдані лише і наскільки вони спрямовані на цю мету, що в дуже грубому сенсі означає, що особа приймає всі й лише ті переконання, про які вона має добру підставу вважати їх істинними» (с. 8). Тут постають питання. По-перше, чи справді ми *всі* маємо цю мету? Може, деякі з нас взагалі не мають всеосяжних когнітивних цілей? Можливо, інші люди мають різні всеосяжні когнітивні цілі — скажімо, комфорт, або спасіння, або слава і статки, або ментальне здоров'я? Хіба не можу я мати своєю первинною метою виконання моїх когнітивних обов'язків, у *сподіванні*, що завдяки цьому я матиму здебільшого істинні переконання, але не прагнучи цього останнього відкрито? (Так само, як я можу мати загальнішу мету жити правильно, жити відповідно до обов'язку, сподіваючись, що завдяки цьому я буду щасливий, але не прагнучи щастя відкрито). А як щодо уникання помилок? На думку Вільяма Джеймса, Вільям Кліффорд був у цьому питанні надто розбірливим та вибагливим: він недоречно та, в остаточному підсумку, нездорово боявся, що матиме якісь хибні переконання. Але навіть якщо Джеймс має рацію, хіба це не цілком правильно — намагатися уникати помилок так само, як і мати істинні переконання? (Якщо ваша єдина мета — мати істинні переконання, безумовно, вам просто потрібно мати якомога більше переконань). А хіба мета мати істинні переконання не була б точнішою? Я не надто зацікавлений у чистій *кількості* істини, як ніби що більше істин (хай яких тривіальних), то краще.

7. БАЄСІВСЬКИЙ КОГЕРЕНТИЗМ І РАЦІОНАЛЬНІСТЬ

Короткий огляд. Раціональність — не те саме, що підґрунття. Але ідея раціональності і цікава сама по собі, і також важлива для міцного розуміння підґрунття. У цьому розділі я спершу розрізняю щонайменше п'ять відмінних форм раціональності, а потім досліджую відносини між баєсіанством та раціональністю (в різних її формах чи розуміннях). Баєсіанці часто заявляють, що відповідність до баєсівських обмежень (таких, як узгодженість, зміна переконань через обумовлення, кінематику ймовірності чи Рефлексію ван Фраассена) є необхідною умовою раціональності. Проти цього погляду я заявляю, що (1) жодна з вирізнених мною форм раціональності не вимагає узгодженості, а деякі насправді вимагають неузгодженості, а (2) зміна переконань через обумовленість (або кінематику ймовірності) не є ні притомним ідеалом для пізнавців, ні вимогою до раціональності. На завершення, після досить розлогого розгляду Рефлексії, я заявляю, що ван Фраассен, безумовно, говорить важливі та, ймовірно, правильні речі про вимоги раціональної порядності щодо зобов'язань та намірів особи в плані зміни її переконань, проте раціональність насправді не вимагає від мене дотримання вимог Рефлексії.

Ключові слова: баєсіанство, узгодженість, когерентизм, обумовлення, ван Фраассен, кінематика ймовірності, раціональність, Рефлексія, підґрунття

Елвін Плентінга

Нашим центральним предметом є ідея підґрунття — того, достатня кількість чого, поєднана з істиною, гарантує знання. Баєсіанство як опис підґрунття явно не є успішним; отже, з огляду на мету цієї книжки, на цьому, строго кажучи, можна було б ставити крапку. Але баєсіанство надто цікаве, щоби відкинути його так швидко.